

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Tussen twee dynastieën: Margaretha van Bourgondië, gravin van Henegouwen, Holland en Zeeland

Brandsma, M.

Citation

Brandsma, M. (2020, December 15). *Tussen twee dynastieën: Margaretha van Bourgondië, gravin van Henegouwen, Holland en Zeeland*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/138644>

Version: Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/138644>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/138644> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Brandsma, M.

Title: Tussen twee dynastieën: Margaretha van Bourgondië, gravin van Henegouwen, Holland en Zeeland

Issue date: 2020-12-15

8. Een vorstelijk inkomen

De omvang van Margaretha's douarie zoals die uit het vorige hoofdstuk naar voren is gekomen suggereert een riant inkomen. In dit hoofdstuk wordt een inschatting gemaakt van het niveau van haar inkomsten, zowel in absolute zin als in vergelijking tot vorstelijke tijdgenoten. Ook komt aan de orde in hoeverre deze haar de mogelijkheid verschaften om zelfstandig te opereren.

De financiële onafhankelijkheid die een douarie in principe bood was betrekkelijk. Het kwam regelmatig voor dat vorstelijke weduwen strijd moesten leveren met familieleden en anderen om de inkomsten waar zij recht op hadden ook daadwerkelijk te verkrijgen. Margaretha van York (+1503) kreeg het Bourgondische deel van haar douarie, dat haar stiefdochter Maria van Bourgondië haar in 1477 had toegewezen, door de politieke situatie pas zeven jaar later in bezit, en het duurde nog langer tot zij van de inkomsten ervan kon genieten.¹ Machteld van Brabant kwam na de dood van haar echtgenoot, graaf Floris IV, in aanvaring met diens broer over de voogdij over haar minderjarige zoon Willem, waarbij haar *dowarium* werd ingenomen. De gravin van Vlaanderen steunde Machteld, door haar met Zeeland bewester Schelde te belenen. Na een schikking in 1235 moest zij hiervan afstand doen, in ruil waarvoor zij haar *dowarium* terugontving.² Johanna van Brabant had als weduwe van graaf Willem IV recht op een douarie die bestond uit diverse grafelijke goederen en de bijbehorende kastelen in Henegouwen en Holland, en bovendien op een aanzienlijk jaarlijks bedrag. Haar tweede huwelijk, met Wenceslas van Bohemen, en het feit dat zij in 1355 hertogin van Brabant werd, hadden geen enkele invloed op haar recht hierop, dat nooit werd betwist. Wel zorgde de daadwerkelijke betaling stelselmatig voor problemen, en werd het systeem van betaling meerdere malen aangepast in de 68 jaar van Johanna's weduwschap. Als hertogin van een naburig vorstendom kon zij, in tegenstelling tot de meeste vorstelijke weduwen, de nodige diplomatieke druk uitoefenen om betaling af te dwingen. Toch sleepte het conflict over achterstallige betalingen zich voort tot na haar dood.³

Om dergelijke problemen te voorkomen was het in Henegouwen gebruikelijk dat de graaf de douarie van zijn echtgenote toevertrouwde aan een edelman die ervoor zorg moest dragen dat de gravin-weduwe hierover na het overlijden van de vorst ook daadwerkelijk de beschikking kreeg. De edelman in kwestie kreeg hiervoor een financiële vergoeding en er werden bij voorbaat plaatsvervangers aangewezen voor het geval hij kwam te overlijden. De opvolgend graaf kon zelfs worden geëxcommuniceerd wanneer hij niet aan zijn verplichtingen ten aanzien van de weduwe van zijn voorganger voldeed.⁴ Maar ondanks al deze maatregelen bleef de ontvangst van toegezegde inkomsten sterk afhankelijk van politieke en economische omstandigheden.

Wat was nu een gebruikelijk (beoogd) inkomen voor een vorstelijke weduwe? Aan Franse koninklijke weduwen werd in de veertiende en vroeg vijftiende eeuw gewoonlijk een

¹ Richard, *Douaire*.

² Cordfunke, *Gravinnen*, 91; Koorn, *Machteld van Brabant*.

³ Het werd pas in 1413 met een schikking tussen Henegouwen-Holland en Brabant beslecht (Bos-Rops, *Douarie*; Piérard, *Douaires*). De douarie uit haar tweede huwelijk bestond uit domeinen in Henegouwen en Luxemburg (Uyttebrouck, *Gouvernement*, 108-09).

⁴ Piérard, *Douaires*, 35-37.

douarie toegezegd van rond de 20.000 *livres tournois*.⁵ Voor Engelse koninklijke weduwen was in dezelfde periode een jaarinkomen van 4.500 lb gebruikelijk.⁶ Voor huwelijken die onder auspiciën van de hertogen van Bourgondië tot stand kwamen gold dat de waarde van de douarie (Engels: *dower*) gekoppeld was aan de hoogte van de bruidsschat (*dowry*). Armstrong heeft geconcludeerd dat er weliswaar geen vastgestelde verhouding was, maar dat de beoogde jaarlijkse opbrengst van een douarie in de periode van Margaretha's vader Filips de Stoute, onder wiens auspiciën veel familiehuwelijken tot stand kwamen, meestal 10 tot 12% van de bruidsschat bedroeg.⁷ De adellijke huwelijksmarkt bewoog zich over de grenzen van vorstendommen heen, en het is dan ook aannemelijk dat er een verband bestond tussen de toezeggingen in huwelijkscontracten binnen de verschillende invloedssferen, maar tot nu toe is hiernaar bij mijn weten geen onderzoek verricht.

In het vorige hoofdstuk is gebleken dat Margaretha als weduwe recht had op een combinatie van jaargelden en inkomsten uit domeinen uit zowel Henegouwen als Holland. Doel van dit hoofdstuk is om een inschatting te maken van de hoogte van haar inkomsten, zowel in absolute zin als in verhouding tot de grafelijke domeininkomsten, en in vergelijking tot die van andere andere vorstelijke weduwen.

8.1 Betaling van het Hollandse jaargeld

In de zomer van 1440 stuurde Margaretha haar Henegouwse raadsheer Colard van Haynin tot twee keer toe naar Holland om haar te vertegenwoordigen in een langlopend financieel conflict met Jan van Montfoort, dat voorlag bij de Raad van Holland. Montfoort was na de dood van Willem VI als tesorier in dienst van Jacoba. Volgens een onder zijn naam opgestelde rekening had hij de eerste termijn van Margaretha's Hollandse jaargeld in 1417 geïnd en aan haar betaald. Zij had de ontvangst schriftelijk bevestigd. Maar volgens een rekening opgesteld door haar generaal rentmeester in Holland, Filips Engelbrechtszn, klopte dit niet. Montfoort had het jaargeld weliswaar opgevoerd in zijn rekening, maar niet daadwerkelijk betaald: '*an hem gerekent heeft ende mijnre genadigen vrouwen niet betailt en heeft*'. Daar stond tegenover dat Margaretha schulden had bij Montfoort. Ook deze stonden volgens haar rentmeester onjuist vermeld in de rekening van de tesorier: '*in sijnre rekeninge bekent heeft ontfaen ende nochtan niet van hoir en ontfinc*'. Na verrekening van de wederzijdse schulden bleef er, nog steeds volgens Margaretha's rentmeester, een restschuld van 2.000 lb die Jan van Montfoort aan de gravin-weduwe diende te betalen. Een document behorend bij deze zaak is in de *Archives Départementales du Nord* in Lille bewaard gebleven, hetgeen doet vermoeden dat de zaak ten tijde van Margaretha's overlijden nog niet was afgehandeld.⁸

Het bovenstaande illustreert dat de betaling van het Hollandse jaargeld vanaf het begin moeizaam verliep. Zoals gezegd had Margaretha recht op een bedrag van 6.000 kronen uit Holland en Zeeland, op te brengen vanuit diverse tollën en rentmeesterschappen. Het bedrag moest jaarlijks in twee termijnen aan haar worden betaald.⁹ Hiervoor is al gebleken dat Margaretha in de jaren 1421-24 een conflict had over de betaling van het jaargeld met haar zwager Jan van Beieren, die op dat moment in Holland de scepter zwaaid. Deze had motieven om het jaargeld niet te betalen, maar Montfoort stond aan

⁵ Gaude-Ferragu, *Queenship*, 24.

⁶ Laynesmith, *Cecily*, 86-87.

⁷ Armstrong, *Politique matrimoniale*, 304-05.

⁸ ADN, B 1449, 22.207; Lombarts e.a., *Memorialen Rosa VI*, nr. 351; N.A., Gr rek 3303, f 62.

⁹ Van Mieris, *Charterboek IV*, 398-99.

Jacoba's kant. Vermoedelijk was het dan ook niet alleen politieke onwil, maar ook de hoogte van het toegezegde bedrag die voor problemen zorgde.

In de oorkonde die Filips van Bourgondië na de Zoen van Delft deed uitgaan met betrekking tot Margaretha's Hollandse douarie bevestigde hij haar recht op het jaargeld, dat zij door de oorlog al enige tijd niet had ontvangen. Hij voegde eraan toe dat het geld moest worden opgebracht vanuit Jacoba's landen, en niet vanuit de gebieden die hij zelf had geërfd van Jan van Beieren.¹⁰ In januari 1429 sloot Filips een financiële overeenkomst met Jacoba, het verdrag van Valenciennes. Hierin werden afspraken gemaakt over Jacoba's inkomsten uit Henegouwen, Holland en Zeeland. Margaretha trad op als voornaamste getuige en bezegelde de overeenkomst, waar haar douarie expliciet buiten werd gelaten. Wel zegde Filips zijn tante toe haar te zullen helpen om vrij te kunnen beschikken over haar weduwegoederen en de inkomsten daaruit. Hij beloofde ook haar overige belangen zoveel mogelijk te zullen behartigen.¹¹

De rekening van de tesorier van Holland over de jaren 1428-1430 toont aan dat dit geen loze belofte was. In 1429-30 heeft deze de toegezegde 6.000 kronen (7.200 lb) in twee termijnen uitbetaald. Daarnaast ontving Margaretha een bescheiden bedrag van 900 lb ter compensatie van eerder gederfde inkomsten, waarbij werd verwezen naar een hierover gesloten overeenkomst. In totaal ontving zij dus een bedrag van 8.000 lb van de tesorier van Holland.¹²

In de daaropvolgende grafelijke rekening, over de jaren 1430-32, werd vastgesteld dat de tolleren en ambten waaruit Margaretha haar jaargeld moest ontvangen onvoldoende opleverden, dan wel te zwaar belast waren met andere uitgaven, waardoor zij in een periode van anderhalf jaar maar 4.000 van de toegezegde 9.000 kroon had ontvangen. Het tekort werd bijgelegd door Frank en Floris van Borssele, die op dat moment gouverneur van Holland waren: '*... die gouverneurs betailt hebben...*'.¹³

Van eind 1429 tot eind 1431 werd Margaretha's Hollandse jaargeld dus betaald. In november 1431 beval Filips om de betaling van haar jaargeld uit de tolleren van Geervliet, Gorinchem, Schoonhoven en Gouda te hervatten.¹⁴ Toch stokte de betaling kort daarna. In de hierop volgende grafelijke rekeningen komt het jaargeld tot de Bourgondische machtsovername in 1433 niet meer voor.¹⁵ Vermoedelijk was dit niet alleen een gevolg van geldgebrek, al ging het graafschap daar wel onder gebukt, maar werd de betaling door Filips de Goede bewust getraineed om Margaretha financieel onder druk te zetten. Dit was een methode die hij vaker toepaste.

8.2 Inkomsten uit Brabant

In juni 1434 sloten Filips en Margaretha een overeenkomst die aan alle onenigheid een einde moest maken. Uit de tekst van deze overeenkomst blijkt dat er op dat moment een forse betalingsachterstand was. Filips zegde zijn tante levenslang een jaarlijks bedrag toe van 4.000 Brabantse pieters (3.400 lb), in plaats van de 6.000 kronen die zij had moeten ontvangen uit Holland en Zeeland, en waarvan zij nog 13.000 kronen aan achterstallige

¹⁰ Devillers, *Cartulaire V*, 1-5. Zie ook paragraaf 5.5.

¹¹ Bos-Rops e.a., *Holland bestuurd*, nr. 68; Bos-Rops, *Geld*, 163, 202 en 292, nt 45; Van Mieris, *Charterboek IV*, 408.

¹² N.A., Gr rek 130, f 88 v.

¹³ N.A., Gr rek 131, f 47r.

¹⁴ Blécourt en Meijers, *Mem. Rosa*, 55-56.

¹⁵ N.A., Gr rek 133.

betalingen tegoed had. De eerste vier jaar zou dit bedrag worden betaald uit de opbrengsten van de lopende bedde vanuit Margaretha's bezittingen in Holland en Zeeland, en daarna uit de tol van Geervliet. Mochten de opbrengsten hiervan onvoldoende zijn dan stond Filips ervoor garant het bedrag zonodig aan te vullen. Daarnaast zegde de hertog van Bourgondië zijn tante eenmalig het enorme bedrag toe van 32.000 gouden pieters (27.000 lb), te betalen uit de Brabantse bedde.¹⁶ Dat een Hollandse schuld werd ingelost vanuit Brabant was op z'n zachtst gezegd ongebruikelijk. Dit hing vermoedelijk samen met Margaretha's belofte om Filips voortaan als hertog van Brabant te erkennen en zelf geen aanspraak meer te maken op de opvolging.¹⁷ Ook de Staten van Brabant hadden er kennelijk iets voor over om deze kwestie definitief af te sluiten.

Ook het bedrag van 50.000 frank (65.000 lb),¹⁸ dat Filips de Stoute in zijn testament aan Margaretha had toegezegd, ter compensatie van de niet betaalde bruidsschat, kwam hiermee te vervallen. Zoals gezegd was bij het dubbelhuwelijk aan Margaretha van Beieren een bruidsschat toegezegd van 200.000 frank, terwijl die van Margaretha van Bourgondië 100.000 frank bedroeg. Enkele maanden vóór het huwelijk gaven beide partijen elkaar een kwitantie voor 100.000 frank. Vervolgens resteerde een bedrag van 100.000 frank, dat door Albrecht van Beieren in termijnen betaald moest worden aan de Bourgondische hertog.¹⁹ De wederzijdse betaling van 100.000 frank moet een papieren transactie zijn geweest, want de netto uitkomst was dat Margaretha van Bourgondië géén bruidsschat heeft ontvangen.²⁰ Aanstaaende bruidegom Willem van Beieren bevestigde dit vier dagen voor het huwelijk schriftelijk,²¹ en ook Filips de Stoute erkende dit in zijn testament: '... omdat mijn geliefde dochter Margaretha, gravin van Oostervant, geen land of geld heeft ontvangen bij haar huwelijk ...'. Hij beloofde zijn dochter ter compensatie een bedrag van 50.000 frank. Het bedrag moest veilig worden bewaard in een kist met twee sleutels in de schatkamer van de kerk van Atrecht, en door zijn erfgenamen in jaarlijkse tranches worden uitgekeerd.²² Uit de overeenkomst van 1434 blijkt dat dit niet is gebeurd. Filips de Goede betaalde een afkoopsom om voortaan overal vanaf te zijn.

De toegezegde 27.000 lb uit Brabant kwamen niet vanzelf in Margaretha's bezit. Haar raadsheren en generaal rentmeester reisden twee maal per jaar naar Brussel om haar deel van de Brabantse bedde op te eisen, wat uiteraard leidde tot onkosten. Maar hun inspanningen leidden wel ergens toe. In de jaren 1438 tot en met 1441 werd in Brussel jaarlijks een bedrag van circa 4.250 lb aan Margaretha's vertegenwoordigers betaald. In totaal ontving zij in deze periode 17.000 lb.²³ Indien in de jaren voorafgaand aan 1438 een vergelijkbaar bedrag is betaald zou dat betekenen dat Filips deze belofte aan zijn tante volledig is nagekomen.

¹⁶ De Brabantse pieter had in 1440 een waarde van 34 groten (N.A., Gr rek 3303, f 37-42; ADN, B 3326, 112.906). Deze koers is verder aangehouden.

¹⁷ Zie paragraaf 5.6 en 6.1.

¹⁸ Van 40 Vlaamse groten (koers: Van Camp, *Hainaut*, 18).

¹⁹ Tóth-Ubbens, *Vorstenhuwelijk*, 108, 121, 125-26; Vaughan, *Philip the Bold*, 81-88.

²⁰ Dit verklaart ook waarom de bruidsschat in het definitieve huwelijkscontract van Willem van Beieren en Margaretha van Bourgondië niet wordt genoemd (Tóth-Ubbens, *Vorstenhuwelijk*, 122).

²¹ Bonenfant, *Ordonnances*, 74-76.

²² '... pour ce que ma très chiere et amée fille Marguerite, contesse d'Ostrevans, n'a mies eu de terre, ne d'argent en son mariage...' Margaretha bezat een kopie van de betreffende passage uit het testament van Filips de Stoute (ADN B 3326, 112.916; Finot, *Inventaire*, 204. Zie ook Plancher, *Histoire générale, Preuves*, nr. CV, p. CIV). Het testament van Filips de Stoute is gedateerd op 13 september 1386 (Bonenfant, *Ordonnances*, 180).

²³ ADN, B 3326, 112.899, 112.901, 112.906, 112.917.

Toch was dit objectief gezien geen gunstige regeling voor Margaretha. Haar Hollandse jaargeld werd met meer dan de helft teruggebracht, van 7.200 lb naar 3.400 lb per jaar.²⁴ Hiervoor werd zij weliswaar tijdelijk gecompenseerd door de betalingen uit Brussel, maar voor de erfenissen waarvan zij afzag ontving zij geen compensatie, en ook de tekorten uit het verleden werden niet gecompenseerd. Vermoedelijk koos Margaretha eieren voor haar geld nu de strijd om de macht was gestreden.

Het jaarlijkse bedrag van 3.400 lb uit Holland heeft Margaretha in 1440 volledig ontvangen. Ook dit ging niet vanzelf: in januari van dat jaar reisde Gerrit van Poelgeest, gouverneur van de Hollandse douarie, op bevel van Margaretha vanuit Henegouwen naar Filips om haar zaak daar te bepleiten: *'... tot Sinte Omers bij mijnre genadiger heer van Bourgondien om mijnre liever vrouwen jairlix bewijsinge te vervolgen ende in der state des rentemeesters generaels van Hollant Willems van Naeldwijcx te brengen ...'*.²⁵ De bronnen waaruit het bedrag bijeen moest worden gebracht waren te zwaar belast met andere betalingen, maar er kwam aanvulling vanuit de bedde van vijf jaar die Margaretha's onderdanen aan de Bourgondische hertog hadden toegezegd. In Bijlage 7 zijn de beoogde en werkelijke bronnen weergegeven waaruit haar jaarlijkse uitkering in 1440 werd betaald. De volgende halfjaarlijkse termijn, die de gravin-weduwe in december 1440 had moeten ontvangen, is ook nog volledig geïnd, maar niet meer aan haar uitbetaald.²⁶ Drie maanden later overleed zij.

Filips hield zich dus aan de financiële regeling die hij in 1434 met Margaretha had getroffen. Problemen met de betaling hadden nu geen politieke achtergrond meer, maar vloeiden voort uit financiële tekorten binnen het graafschap. Het toegezegde jaargeld was en bleef moeilijk op te brengen.

8.3 Inkomsten uit Holland

De hoogte van Margaretha's totale jaarlijkse inkomsten uit Holland kan worden opgemaakt uit de rekeningen van haar Hollandse douarie. Deze zijn bewaard gebleven over de jaren 1425-28 en 1439-41.²⁷ Zoals eerder aan de orde is gekomen was de Hollandse douarie in de oorlogsjaren 1425-28 in bezit genomen door Jacob van Gaasbeek, in opdracht van Filips de Goede.²⁸ Margaretha's naam ontbreekt in de aanhef van deze rekeningen. Dat het gaat om haar douarie blijkt alleen uit een bijgeschreven opmerking in een andere pen onder de eindsom van inkomsten en uitgaven: *'Dese voirscr rekeninge staet hier after ... vereffent zamentlic mit allen den anderen diensten die mijn jonchere van Gaesbeke geboert heeft van mijnre ouder vrouwen duwarie van Hollant die sij heeft in Hollant'*.²⁹ Het zuidelijke deel van de douarie, met Haastrecht en Schoonhoven, ontbreekt in deze rekeningen. Of Margaretha hiervandaan gedurende de oorlog zelf wel inkomsten ontving is onbekend. In elk geval ontving zij géén inkomsten uit het resterende deel van haar Hollandse douarie.³⁰

Door het ontbreken van Schoonhoven en het omliggende gebied zijn de rekeningen over 1425-28 niet volledig. Voor de overige gebieden geldt dat de rekeningen hierover

²⁴ Koers 1429-1433 (Bos-Rops, *Geld*, 342).

²⁵ N.A., Gr rek 3303, f 65, 73.

²⁶ N.A., Gr rek 3304 (ongefolieerd): *'Ontfaen van mijnre liever vrouwen zaliger gedachten jairlix bewijsinge'*

²⁷ N.A., AGH 60-63; Gr Rek 3303,3304.

²⁸ Zie paragraaf 5.2.

²⁹ N.A., AGH 60, f 9.

³⁰ Ook oorkonden van Margaretha met betrekking tot haar Hollandse douarie ontbreken uit deze jaren (N.A., AGH 59).

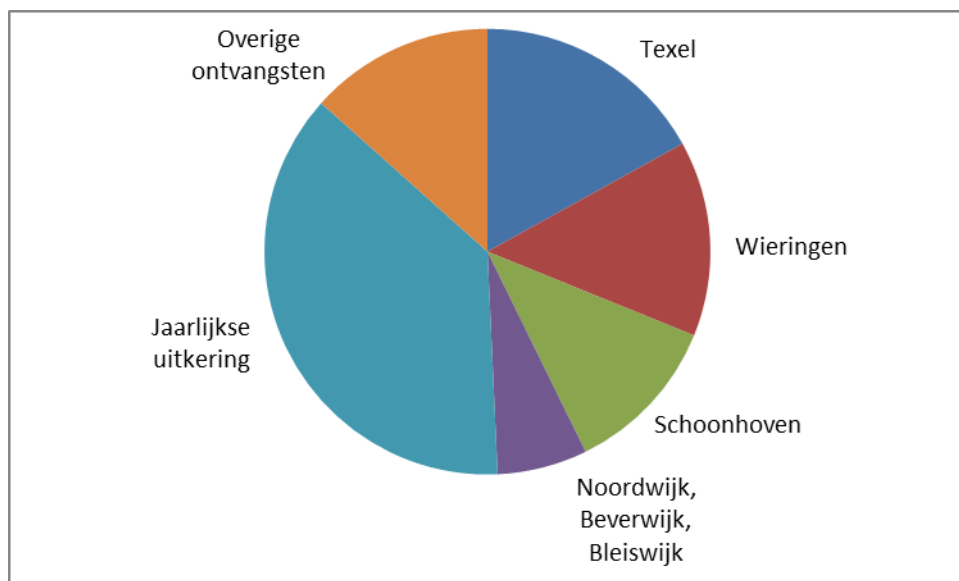
verschillende termijnen beslaan. Uit verschillende rekeningposten blijkt bovendien dat de oorlog een grote invloed had op zowel inkomsten als uitgaven. Ze zijn daarom niet representatief. Daar komt nog bij dat het rekenstelsel voor muntwaarden in Holland in deze jaren afweek van dat ervoor en erna, wat een vergelijking met latere jaren lastig maakt.³¹ Al met al zijn ze daarom niet geschikt om voor een algemene inschatting van Margaretha's Hollandse inkomsten te worden gebruikt.

De rekening van Margaretha's Hollandse douarie over het jaar 1440 geeft een vollediger beeld. Deze is opgesteld door Willem Engelbrechtszn als generaal rentmeester van de Hollandse douarie. De systematiek van de rekening is anders die van 12 jaar eerder, vermoedelijk omdat deze is opgesteld '*pour la court*', voor de Bourgondische rekenkamer. Op diverse plaatsen zijn door rekenmeesters aantekeningen in de marge gemaakt en posten doorgestreept.

Uit haar Hollandse domeinen ontving Margaretha de totale domeininkomsten. Dit waren zowel de belastingen die door lokale rentmeesters werden geïnd als de justitiële inkomsten van schouten en baljuws. Tot de eerste behoorden inkomsten uit grond en huizen, renten en tienden, en daarnaast die uit allerlei aan het economisch verkeer gerelateerde gezagsrechten, zoals tollen, sluizen en visserijen (zie Bijlage 11). Inkomsten uit bijzondere grafelijke belastingen, zoals beden en soudijgeld, vielen er zoals gezegd buiten (zie Bijlage 10). In totaal bedroegen de inkomsten in 1440 9.100 lb, waarvan 5.700 lb afkomstig was uit de domeinen die behoorden tot de douarie en 3.400 lb werd uitgekeerd als jaargeld. De herkomst van de inkomsten is grafisch weergegeven in Figuur 8.1. Hieruit blijkt dat het jaargeld ruim een derde uitmaakte van de totale inkomsten die Margaretha in 1440 uit Holland ontving. De domeinen die het meeste opbrachten waren Texel, Wieringen en Schoonhoven. Bij elkaar waren deze gebieden goed voor ongeveer 40% van de inkomsten. Noordwijk, Beverwijk en Bleiswijk leverden samen 15% op. De ontvangsten van schouten en baljuws, ongeveer 2% van het totaal, zijn in Figuur 8.1 opgenomen bij de 'overige ontvangsten'. Hieronder vallen verder inkomsten uit nalatenschappen van bastaards, de verpachting van de vroomwateren bij Leiden, haardgelden, de opbrengst van hetgeen op het strand was aangespoeld (de zeevondst), achterstallige betalingen van heergewaden en vele andere zaken. Bij elkaar was dit iets meer dan 10% van het totaal.³²

³¹ Bos-Rops, *Geld*, 62-63.

³² N.A., Gr rek 3303.

Figuur 8.1: Herkomst van inkomsten uit de Hollandse douarie in 1440.³³

Aangezien domeininkomsten per jaar nogal konden fluctueren is de vraag in hoeverre één jaarrekening een representatief beeld verschaft van de inkomsten. Daarom heb ik ook gekeken naar rekeningen uit de eerste drie jaar na Margaretha's overlijden, waarin haar Hollandse douarie als administratieve eenheid werd aangehouden. De inkomsten uit deze jaren zijn opgenomen in Tabel 8.1. Hieruit blijkt dat de opbrengst inderdaad sterk fluctueerde. Gemiddeld bedroegen de domeininkomsten 3.900 lb. Hiervóór is gebleken dat Margaretha in aanvulling hierop in haar laatste levensjaren een jaarlijkse uitkering van 3.400 lb ontving. Haar bruto-inkomsten uit Holland in haar laatste levensjaren kunnen daarom worden ingeschat op circa 7.000 lb per jaar.

	Jaar	Inkomsten
<i>Ontvangst uit domeinen</i>	1440	5.700
	1441	4.900
	1442	3.300
	1443	2.400
	1444	3.000
	<i>Gemiddeld</i>	<i>3.900</i>
<i>Jaargeld</i>	<i>Vanaf 1434</i>	<i>3.400</i>
Totaal		7.300

Tabel 8.1: Inkomsten uit de Hollandse douarie. Margaretha overleed in maart 1441, maar de gebieden die deel hadden uitgemaakt van haar Hollandse douarie werden in de jaren daarna als administratieve eenheid aangehouden.³⁴

³³ N.A., Gr rek 3303.

³⁴ N.A., Gr rek 3303-3307.

8.4 Betaling van het Henegouwse jaargeld

Ook vanuit Henegouwen was aan Margaretha een jaargeld toegezegd, van 3.000 frank. De betaling hiervan moest plaatsvinden in twee halfjaarlijkse termijnen, met Kerstmis en op 24 juni, de dag van Sint Johannes de Doper. De uitkering moest worden opgebracht vanuit de ontvangsten uit Mons en het baljuwschap Henegouwen. Betalingen werden verricht door de generaal rentmeester of grootbaljuw van Henegouwen aan de generaal rentmeester van de douarie.³⁵

Margaretha's Henegouwse inkomsten werden sterk beïnvloed door de politieke situatie. In de eerste jaren van haar weduwschap heeft zij haar Henegouwse jaargeld vermoedelijk wel ontvangen, in elk geval in 1418.³⁶ De betaling stakte begin 1420 op bevel van Jan IV, vanwege zijn conflict met Jacoba, waarbij Margaretha nauw was betrokken.³⁷ Zij beklagde zich meerdere malen en eiste dat de betaling werd gecontinueerd. Jan IV gaf in de zomer van 1420 opdracht tot hervatting van de betaling. Vermoedelijk hoopte hij dat dit zou helpen om Jacoba, die zich op dat moment bij haar moeder in Le Quesnoy bevond, bij hem terug te laten keren. Vanaf het najaar van 1420 kwam de betaling geleidelijk weer op het gang.³⁸

Na Jacoba's vertrek naar Engeland, in maart 1421, stopte de betaling opnieuw. Later werd het jaargeld weer betaald, wellicht nadat Margaretha zich bereid had getoond met de hertog van Bourgondië te onderhandelen.³⁹ Maar nadat zij Jacoba met haar nieuwe echtgenoot, Humphrey van Gloucester, met alle égards in Henegouwen had verwelkomd vielen de betalingen weer stil, waarschijnlijk in opdracht van Jan van Brabant.⁴⁰ Pas meer dan drie jaar later, na de beëindiging van de oorlog in Holland in het voorjaar van 1428, gaf Filips de Goede opdracht om deze te hervatten.⁴¹ Waarschijnlijk heeft Margaretha in de tussenliggende periode geen cent van haar Henegouwse jaargeld ontvangen, en ook niet nadien met terugwerkende kracht.

In de tabel in Bijlage 8 is een overzicht gegeven van door Margaretha verstrekte kwitanties voor de betaling van haar Henegouwse jaargeld, voor zover deze bewaard zijn gebleven. Hieruit blijkt dat het betalingsritme zeer onregelmatig was en dat er vrijwel altijd een betalingsachterstand was. Vaak hebben meerdere kwitanties betrekking op gedeeltelijke betaling van dezelfde termijn. De tabel bevestigt dat Margaretha in de jaren 1426-28 geen jaargeld uit Henegouwen heeft ontvangen, al valt niet uit te sluiten dat er kwitanties ontbreken. Over het eerste en de laatste drie jaar van haar weduwschap ontbreekt informatie.⁴²

In november 1428 voegde Jacoba een extra lijfrente van 800 lt aan haar moeders inkomsten toe, op te brengen door Valenciennes. De betaling moest in oktober 1429 ingaan. De reden voor deze schenking werd niet vermeld. Wellicht was deze bedoeld als genoegdoening voor tijdens de oorlog geleden financiële schade. Een andere mogelijkheid is dat het een beloning was voor Margaretha's constructieve opstelling bij de machtsovername in Henegouwen door de Bourgondische hertog in 1427. Het jaargeld werd

³⁵ Devillers, *Cartulaire IV*, 81-82.

³⁶ ADN, B 8233.

³⁷ Zie paragraaf 3.5.

³⁸ Gysels, *Départ*, 420, nt 29; Devillers, *Cartulaire VI*, 72.

³⁹ Van Eeckenrode, *Servir le prince*, 350. Zie ook Bijlage 8.

⁴⁰ Een laatste betaling vond plaats in december 1424 (ADN B 7983, f 1v-2).

⁴¹ Devillers, *Cartulaire VI*, 97.

⁴² Betalingsachterstanden komen ook naar voren uit rekeningen van Margaretha's Henegouwse generaal rentmeester over de jaren 1420-25. Zie bijvoorbeeld ADN, B 7980, f 1-2; 7983, f 1-2.

namelijk weliswaar geschonken door Jacoba, maar Filips de Goede stemde er twee weken later al mee in.⁴³ Het extra jaargeld werd door de generaal rentmeester van Henegouwen, die in dienst stond van de hertog van Bourgondië, aan Margaretha uitbetaald.⁴⁴ Het totaal aan jaargelden uit Henegouwen, waarop Margaretha tot het eind van haar leven recht had, kwam hiermee op circa 3.000 lb per jaar.⁴⁵ In Bijlage 9 is een overzicht gegeven van de verschillende toegezegde jaargelden.

8.5 Inkomsten uit Henegouwen

De rekeningen van Margaretha's Henegouwse douarie werden jaarlijks in het najaar afgehoord, gewoonlijk in Le Quesnoy, in aanwezigheid van raadsheren, ambtenaren en klerken. Meestal was de gravin-weduwe hierbij zelf aanwezig. Een document behorend bij deze bijeenkomsten is bewaard gebleven. De aanhef van de financiële verslaglegging per jaar is steeds ongeveer gelijk, afgezien van de datum: *'... op bevel en in aanwezigheid van onze zeer geëerde dame, kwamen in Le Quesnoy bijeen om te rekenen, over de termijn van een heel jaar, eindigend op de eerste september van het betreffende jaar, haar ambtenaren van alle domeinen, heerlijkheden en inkomsten die zij bezit in Henegouwen vanwege haar douarie, zowel de justitiële opbrengsten als renten en inkomsten ...'*.⁴⁶ In dit document zijn, op basis van rekeningen over de verschillende onderdelen van de douarie die waren opgesteld door de verantwoordelijke ambtenaren, alleen de totale inkomsten en uitgaven weergegeven, zonder nadere specificatie. Door de meeste bedragen staan twee of drie schuine verticale strepen, maar ze zijn goed leesbaar. De betekenis van deze strepen is onduidelijk, wellicht betekende dit dat bij het afhoren was geconcludeerd dat er iets op aan te merken was, of alleen dat dit punt was afgehandeld. De meeste jaren worden afgesloten met de handtekeningen van Margaretha's secretaris en van haar hofkapelaan, Gerard le Maire (Afbeelding 8.1). De totale inkomsten en uitgaven van de generaal rentmeester in dit document komen overeen met die in zijn gespecificeerde rekeningen over de jaren 1420-25, die bewaard zijn gebleven (Afbeelding 8.2).⁴⁷ Het document behorend bij de rekenbijeenkomsten biedt een overzicht van Margaretha's Henegouwse inkomsten gedurende vrijwel de gehele periode van haar weduwschap.⁴⁸

Margaretha's jaarlijkse inkomsten uit Henegouwen, zoals gerapporteerd door haar generaal rentmeester, zijn weergegeven in Figuur 8.2. Het eerste dat opvalt is dat deze in 1427 met slechts 900 lb een dieptepunt bereikten. Ook in natura inkomsten ontbraken. Voor een verklaring voor dit laatste werd verwezen naar de rekening van de generaal

⁴³ Devillers, *Cartulaire V*, 47-49, 53-55.

⁴⁴ Bijvoorbeeld in oktober 1432: Devillers, *Cartulaire VI*, 106.

⁴⁵ Het jaargeld van 800 Henegouwse *livres tournois* (Devillers, *Cartulaire V*, 47-49) had in 1428 een waarde van 533 lb. De rente van 3.000 frank had in 1425 een waarde van 2.800 lb. In totaal maakte dit 3.333 lb. Koersen: Van Camp, *Hainaut*, 20.

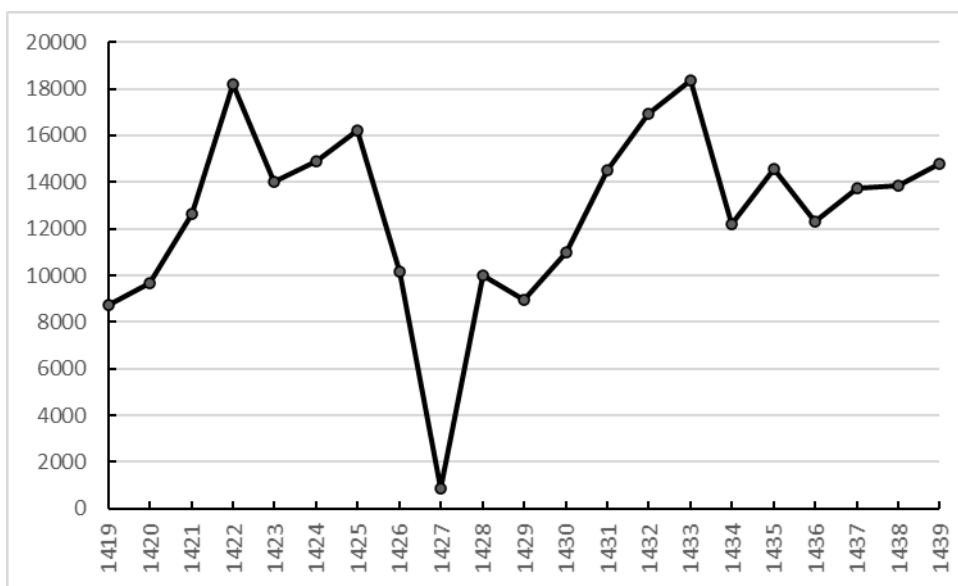
⁴⁶ *'Par jeudi 17^e jour de septembre 1422, du comendement et en le presence de no tresdeboubtee dame ... convenchient a compter au Quesnoit, pour le therme dun an enthier, finant au premier jour de septembre lan dessus dit, ses officieus de toutes les terres, seignouries et revenues que elle a en le dite comte de Haynnau a cause de son doaire, tant des exploits de justice come de ses rentes e revenues ...'* (ADN, B 8233).

In dit document zijn per jaar de totale inkomsten en uitgaven gerapporteerd uit Binche, Ath, Flobecq en Lessines, Le Quesnoy, Baudour en Renaud-Folie, Chièvres en Morlanwelz, en die van de hofhouding en de generale ontvangst. Naast inkomsten in geld zijn ook *in natura* inkomsten opgenomen, van haver, graan, vlees en vis.

⁴⁷ ADN, B 7979-7983.

⁴⁸ Van 1418 tot 1439 (ADN, B 8233).

rentmeester.⁴⁹ Deze is niet bewaard gebleven, maar uit de tekst bij een aantal posten wordt duidelijk wat er aan de hand was. Binche was van november 1426 tot april 1427 ingenomen door Jan van Brabant. Hij had Margaretha's lokale rentmeester vervangen door een eigen ambtenaar. Ook de inkomsten uit Baudour waren in 1427 lager dan gebruikelijk, doordat Jan van Brabant er een eigen baljuw en rentmeester had aangesteld. Flobecq en Lessines tenslotte waren bijna anderhalf jaar lang, van Kerstmis 1425 tot april 1427 ingenomen door Jan van Brabant, die ook hier Margaretha's rentmeester had vervangen.⁵⁰ Hierdoor had zij in 1427 vrijwel geen inkomsten uit Henegouwen. Hiervoor is al duidelijk geworden dat ze ook geen inkomsten uit Holland ontving. De gravin-weduwe verkeerde in zware financiële nood. Dit veranderde nadat zij Filips de Goede, na de dood van Jan van Brabant, in de zomer van 1427 als gouverneur van Henegouwen had erkend. Wanneer het *annus horribilis* buiten beschouwing wordt gelaten bedroegen haar jaarinkomsten uit Henegouwen gemiddeld circa 13.000 lb.⁵¹

Figuur 8.2: Generale ontvangst uit de Henegouwse douarie in lb, 1419-39.⁵²

⁴⁹ 'par ses comptes apperent les causes pour coy il ne fait point de compte de graine' (ADN B 8233, ongefolieerd).

⁵⁰ '... Englebert de Maulze fu commis audit office de par le duc de Brabant, a cause de le main par lui mise sour la dite terre de Binch ...'; '... le dit recepneur n'a point recheu toutes les rentes ez revenuez appartenant a la dite terre. Un appellé Leurent de Saintes y fu commis par le duc de Brabant bailly et recepneur ...'; '... revenues de Flozbec et Lessines furent raflees a ma dame par le duc de Brabant et y fu par lui commis a les recepvoir ...' (ADN, B 8233, ongefolieerd). Door de oorlogssituatie waren de gebruikelijke procedures dusdanig verstoord dat het jaarlijkse afhoren van de rekeningen in 1426 niet had plaatsgevonden. In het daaropvolgende jaar werden de rekeningen van twee jaar tegelijk afgehoord. Een deel van de rekeningen over 1427 kwam pas bij de zitting over 1428 aan de orde.

⁵¹ Voor de berekening van het gemiddelde van de generale ontvangst heb ik de inkomsten over 1427 niet meegerekend, omdat die te sterk afwijken.

⁵² Bron: ADN, B 8233. In de jaren 1428-30 ontbrak een generaal rentmeester bij de bijeenkomsten, en werd geen rekening van de generale ontvangst gepresenteerd. Vermoedelijk vervulde Jan van Mons, kastelein van Le Quesnoy en vertrouweling van Margaretha, in de na-oorlogse periode tijdelijk de taken van de generaal rentmeester, zonder dat dit expliciet zo werd benoemd. De reden hiervoor is onbekend. Hij rapporteerde in deze periode over inkomsten en uitgaven van de hofhouding. Qua orde van grootte waren deze vergelijkbaar met de generale ontvangst, ze zijn ze als zodanig opgenomen in Figuur 8.2. De uitgaven van de generaal

8.6 Totale inkomsten

Op basis van het voorafgaande kan een schatting worden gemaakt van Margaretha's totale inkomsten als weduwe. Volgens de rekeningen van haar Henegouwse generaal rentmeester bedroegen deze na 1434 gemiddeld circa 14.000 lb per jaar. Hiervoor is gebleken dat die uit Holland in Margaretha's laatste levensjaren rond de 7.000 lb per jaar beliepen. Haar totale inkomsten bedroegen dus circa 21.000 lb per jaar.⁵³

Rekeningen van de generale ontvangst van laatmiddeleeuwse vorsten bieden in het algemeen geen volledig beeld, aangezien een deel van de inkomsten en uitgaven hierin niet was opgenomen. Een aanzienlijk deel van de inkomsten bereikte de centrale kas niet, vanwege lokale uitgaven. Het kon daarbij gaan om oude toezeggingen, maar ook om *ad hoc* beslissingen om bepaalde uitgaven door een lokale rentmeester te laten betalen vanuit de door hem verworven inkomsten.⁵⁴ Voor Margaretha's Hollandse douarie geldt dat dergelijke uitgaven ten dele wél in de centrale rekening zijn opgenomen. Deze vermeldt bijvoorbeeld een traditionele betaling aan de abdij van Egmond vanuit de inkomsten uit Beverwijk en Noordwijk, en diverse aan trouwe dienaren toegezegde jaarrenten, die eveneens vanuit lokale middelen werden opgebracht. Of er desondanks nog veel uitgaven plaatsvonden buiten de rekening van de generaal rentmeester om is onbekend. Voor Henegouwen geldt zeker dat lokale uitgaven de inkomsten van de generaal rentmeester drukten. Onderhoudskosten voor het kasteel in Le Quesnoy werden bijvoorbeeld opgevoerd in de rekening van de kastelein.

Margaretha's bruto domeininkomsten uit Henegouwen kunnen op alternatieve wijze worden bepaald op basis van de Bourgondische staat van inkomsten uit 1445, die hiervoor al aan de orde is geweest. Dergelijke documenten bieden in het algemeen een betrouwbaarder beeld van de algemene financiële situatie dan rekeningen.⁵⁵ Maar zoals gezegd biedt dit document geen informatie over inkomsten uit de Hollandse domeinen.

In de tabel in Bijlage 9 zijn Margaretha's theoretische inkomsten weergegeven, waarbij voor Henegouwen is uitgegaan van de staat van inkomsten uit 1445. Daarnaast zijn de diverse aanpassingen haar jaargelden verdisconteerd. De theoretische jaarinkomsten die hieruit naar voren komen wijken met circa 22.000 lb niet significant af van het hiervoor genoemde bedrag van 21.000 lb. In de periode 1417-1434 stegen de theoretische inkomsten enigszins door veranderingen in de toegekende jaargelden (zie Bijlage 9).

Hoe verhielden deze inkomsten zich nu tot de totale grafelijke domeininkomsten uit de graafschappen? Volgens de waardebepaling van 1445 bedroegen de bruto domeininkomsten uit het graafschap Henegouwen, zonder beden, circa 24.000 lb. Die van Holland en Zeeland werden geschat op ongeveer 30.000 lb.⁵⁶ De vorstelijke domeininkomsten uit de drie graafschappen samen kwamen daarmee op 54.000 lb. Margaretha's inkomsten bedroegen bijna 40% hiervan. De graaf had ook andere inkomsten, zoals die uit de beden, maar de domeininkomsten waren in deze periode nog altijd de belangrijkste structurele bron van inkomsten.⁵⁷ De douarie ontnam de vorst een aanzienlijk deel hiervan (Tabel 8.2).

rentmeester waren grotendeels aan de hofhouding gerelateerd. Dit betrof niet de rekening van de klerk van de kost, hierover werd apart gerapporteerd (zie Figuur 9.2).

⁵³ Inkomsten uit de Henegouwse douarie zijn het gemiddelde van de generale ontvangst over de jaren 1434-39 (ADN, B 8233). Inkomsten uit de Hollandse douarie zijn het gemiddelde van de generale ontvangst over de jaren 1440-44 (N.A., Gr rek 3303-3307), plus het jaargeld.

⁵⁴ Cockshaw, *Comptes généraux*, 485; Blockmans en Prevenier, *Bourgondiërs*, 166-73.

⁵⁵ Arnould, *Estimation*.

⁵⁶ Arnould, *Estimation*, 214.

⁵⁷ Ligthart, *Vorst*, 274, 282.

	Henegouwen	Holland-Zeeland	Totaal	Percentage
Inkomsten uit douarie	14.000	7.000	21.000	38%
Vorstelijke domeininkomsten	24.000	30.000	54.000 ⁵⁸	100%

Tabel 8.2: Inkomsten uit de douarie in relatie tot totale vorstelijke domeininkomsten

8.7 Inkomsten van vorstelijke weduwen

Hoe verhiel Margaretha's inkomen zich nu tot dat van andere vorstelijke weduwen uit haar tijd? Aangezien naar het inkomstenniveau van vorstelijke weduwen in algemene zin nauwelijks onderzoek is verricht, is deze vraag niet eenvoudig te beantwoorden. Ook over de inkomsten van individuele vorstinnen is slechts in beperkte mate informatie beschikbaar. Zoals gezegd week de herkomst van inkomsten vaak af van hetgeen was toegezegd in huwelijkscontracten. Of dit ook gold voor het inkomstenniveau is onduidelijk.

Het ligt voor de hand het inkomen van Margaretha van Bourgondië als weduwe te vergelijken met dat van de laatmiddeleeuwse gravinnen van Henegouwen-Holland en met de hertoginnen van Bourgondië. Hiervoor is al aan de orde geweest dat de Hollands-Zeeuwse douarie van Margaretha van Kleef na haar overlijden werd toegezegd aan Margaretha van Bourgondië. De domeinen die hier deel van uitmaakten kwamen grotendeel overeen. Daarnaast ontving ook Margaretha van Kleef een jaarrente. Over haar Henegouwse domeinen of inkomsten lijken de bronnen te zwijgen. Als dit betekent dat zij géén Henegouwse douarie bezat moet haar inkomstenniveau aanzienlijk lager zijn geweest dan dat Margaretha van Bourgondië.⁵⁹ De inkomsten van Johanna van Brabant als weduwe van graaf Willem IV zijn zowel vanuit Henegouws als vanuit Hollands perspectief vrij uitgebreid bestudeerd, maar een totaalbeeld van haar inkomsten uit beide graafschappen tesamen ontbreekt. Wel komt uit de literatuur naar voren dat ook deze douarie een zware belasting vormde, met name voor het graafschap Holland.⁶⁰

Een vergelijking met Margaretha van Beieren zou interessant zijn, aangezien haar huwelijk gelijktijdig met dat van Margaretha van Bourgondië plaatsvond. Zoals gezegd werd aan de Beierse bruid van het dubbelhuwelijk van 1385 een iets hoger bedrag als douarie toegezegd dan aan de Bourgondische (13.000 versus 12.000 frank, zie Tabel 1.1), terwijl de bruidsschat van Margaretha van Beieren twee keer zo hoog was. Deze werd, in tegenstelling tot die van haar schoonzus, wél betaald. Filips de Stoute gebruikte het geld voor de aankoop van het graafschap Charolais, dat na de dood van Jan zonder Vrees onderdeel zou worden van de douarie van diens weduwe. Daarnaast kreeg zij Chaussin en La Perrière in het hertogdom Bourgondië tot haar beschikking.⁶¹ Naar haar inkomsten ten tijde van haar huwelijk en als weduwe is bij mijn weten echter geen onderzoek verricht. Over de financiële positie van haar opvolgsters Isabella van Portugal en Margaretha van York als weduwe en daarvoor is wél het één en ander bekend. Daarom wordt deze in het onderstaande vergeleken met die van Margaretha van Bourgondië.

⁵⁸ Vorstelijke domeininkomsten uit Henegouwen, Holland en Zeeland in 1445, exclusief bedden (Arnould, *Estimation*, 214).

⁵⁹ Zie over het Hollandse deel: Bos-Rops, *Geld*, 108-09. Aangaande Henegouwen vermeldt Piérard: '*Les documents sont muets sur l'existence d'un douaire de Marguerite de Clèves*' (Piérard, *Douaires*, 52).

⁶⁰ Bos-Rops, *Douarie*; Piérard, *Douaires*.

⁶¹ Armstrong, *Politique matrimoniale*, 308, 313-323.

Isabella van Portugal

Aan Isabella van Portugal werd bij haar huwelijk met Filips de Goede in 1430 een douarie van 77.000 gouden schilden per jaar toegezegd, op te brengen vanuit Mechelen, Dendermonde en Oudenaarde. Ook in haar geval was de praktijk anders. Toen Filips in 1462 dreigde zoon Karel te onterven schonk Isabella de rechten op haar douarie aan hem.⁶² Isabella hoefde zich over haar inkomsten als weduwe geen zorgen te maken. Filips had haar kort na hun huwelijk in 1430 een aantal domeinen geschonken die zij tot aan haar dood zou bezitten. Dit waren Cassel en het bos van Nieppe in Vlaanderen, en Chaussin en La Perriere in Bourgondië. Vanaf 1451 kwam Jonvelle hierbij. De hertogin speelde een actieve rol in de Bourgondische politiek, maar trok zich tien jaar voordat zij weduwe werd, in 1457, terug uit het hofleven. Vanaf dat moment ontving zij een bescheiden pensioen, dat vanaf 1462 tot aan haar dood in 1471 3.000 lb per jaar bedroeg.⁶³

Het overlijden van Filips de Goede in 1467 lijkt Isabella's inkomen niet sterk te hebben beïnvloed. Het jaargeld dat zij ontving vormde slechts een deel van haar inkomsten. Het grootste deel was afkomstig van haar domeinen. De opbrengst hiervan werd in 1450, nog zonder Jonvelle, geschat op 8.000 lb. Daarnaast ontving Isabella inkomsten uit aan haar toegezegde delen van beden uit Vlaanderen, Brabant en Holland. In de laatste jaren van haar leven bedroegen deze 4.000 lb per jaar.⁶⁴

Omdat de hertogin als weduwe de controle van haar inkomsten door de rekenkamer in toenemende mate omzeilde is over haar feitelijke inkomsten in haar laatste levensjaren minder informatie beschikbaar dan over de periode daarvoor.⁶⁵ Maar op basis van de optelsom van het toegezegde jaargeld (3.000 lb), de inkomsten uit haar domeinen (8.000 lb) en die uit de beden (4.000 lb) kunnen haar inkomsten worden geschat op circa 15.000 lb per jaar.

Margaretha van York

In het contract dat werd gesloten bij het huwelijk van Karel de Stoute met Margaretha van York in 1468 was bepaald dat zij als weduwe recht zou hebben op een inkomen van 20.000 lb per jaar.⁶⁶ Hiertoe zou zij, net als haar schoonmoeder Isabella, die een belangrijke rol speelde bij de totstandkoming van het contract, Mechelen, Dendermonde en Oudenaarde in bezit krijgen. Het door ouders en schoonouders in het huwelijkscontract vastgelegde bedrag bleef levenslang leidend. De hoogte van de jaarlijkse toelage werd door de opeenvolgende vorsten waar zij na de dood van haar echtgenoot mee te maken kreeg steeds genoemd in de erkenningen van haar douarie.

Na de dood van Karel de Stoute in 1477 volgde zijn dochter Maria van Bourgondië hem op. Net als Jacoba 60 jaar eerder was zij van mening dat de aan haar stiefmoeder toegewezen gebieden onvoldoende inkomsten zouden genereren. Zij breidde de douarie daarom uit met een aanzienlijk aantal domeinen, verspreid over het Bourgondische territorium, waarvan er veel tot het weduwgoed van eerdere vorstelijke weduwen hadden behoord: Cassel, La Motte-au-bois en Nieppe in Vlaanderen, Chaussin en La Perriere in Bourgondië, Le Quesnoy en Binche in Henegouwen en Voorne met Brielle in Holland.

⁶² Armstrong, *Politique matrimoniale*, 274-75, 314; Sommé, *Isabelle*, 31, 123.

⁶³ Sommé, *Isabelle*, 122, 135.

⁶⁴ Sommé, *Isabelle*, 180-181, 218.

⁶⁵ Sommé, *Isabelle*, 218.

⁶⁶ 16.000 schilden tegen een koers van 50 groten per schild (Robins, *Veuvage*, 125; Dauchy, *Douaire*, 53).

De douarie was in het huwelijkscontract gekoppeld aan de uitbetaling van de bruidsschat. Wanneer deze niet volledig werd betaald zou het weduwenpensioen proportioneel lager zijn. Maria legde deze bepaling naast zich neer en kende haar stiefmoeder de volledige douarie toe, hoewel de bruidsschat door de Engelse koning slechts ten dele was betaald. Ze bepaalde zelfs dat indien de inkomsten uit de domeinen lager waren dan de in het huwelijkscontract toegezegde 20.000 lb, deze moesten worden aangevuld. Daar stond tegenover dat wanneer de opbrengst hoger was, de hertogin-weduwe het overschot moest retourneren. In 1477 maakte de rekenkamer op verzoek van Maria een inschatting van de waarde van het weduwgoed. Deze bedroeg 19.996 lb, waarbij Nieppe, Cassel, La Motte, Chaussin en La Perrière niet waren meegerekend. Vanuit de domeinen kon het toegezegde jaargeld dus ruimschoots worden opgebracht.⁶⁷

Ook in het geval van Margaretha van York werden de inkomsten die zij uit haar douarie ontving sterk beïnvloed door de politieke omstandigheden. Aanvankelijk betrof dit vooral het Franse deel. De Franse koning Lodewijk XI erkende Maria van Bourgondië niet als rechtmatig opvolger van haar vader en claimde de Bourgondische gebieden terug voor de Franse kroon. Zijn troepen bezetten gebieden die deel uitmaakten van de douarie en richtten vernielingen aan. En hoewel hij aanvankelijk met de douarie had ingestemd, schonk hij delen ervan aan een Franse edelman. Het gevolg was dat Margaretha van York in de eerste 15 jaar van haar weduwschap maar gedurende drie tot vier jaar inkomsten uit het Bourgondische deel van haar douarie ontving. In een brief aan haar broer, koning Eduard IV van Engeland, beklagde zij zich over haar armoede en eiste een schadevergoeding. Deze bepleitte haar zaak jarenlang tevergeefs bij de Franse koning.⁶⁸

Na de vroege en onverwachte dood van Maria van Bourgondië in 1482 kwamen de Vlaamse steden in opstand tegen haar weduwnaar, Maximiliaan van Oostenrijk. Hierdoor werd Margaretha van York tijdelijk beroofd van het Vlaamse deel van haar douarie. Margaretha spande hierover een zaak aan bij het parlement van Parijs, waarna een schikking werd getroffen.⁶⁹ Alleen het Hollandse deel van de douarie stond buiten deze strubbelingen. De eilandengroep Voorne met de stad Brielle vormde een belangrijke en stabiele bron van inkomsten. Ongeveer de helft van de toegezegde 20.000 lb kwam hier jaarlijks vandaan, nog afgezien van de grote hoeveelheid vis die het gebied opbracht.⁷⁰ Pas in 1485 kreeg Margaretha van York haar volledige douarie in bezit.⁷¹

Het bovenstaande bevestigt dat de herkomst van inkomsten waarover vorstelijke weduwen beschikten vaak afweek van hetgeen hierover in het huwelijkscontract was vastgelegd. Wel werd het inkomstenniveau bij beide Bourgondische hertoginnen steeds gerelateerd aan de oorspronkelijke toezegging. In hoeverre dit ook gold voor Margaretha van Bourgondië is onduidelijk. In het huwelijkscontract van 1385 was aan haar een jaarinkomen van 12.000 Franse frank toegezegd. In 1389-90 was dit gelijk aan circa 16.000 pond van 40 Vlaamse groten.⁷² De koers van de frank fluctueerde, en daarmee de waarde van de douarie. Bij het opstellen van het huwelijkscontract was men zich hiervan terdege bewust. De formulering luidde namelijk '12.000 frank per jaar of een andere munt van die

⁶⁷ Robins, *Veuvage*, 128-129, 137.

⁶⁸ Robins, *Veuvage*, 138-156; Richard, *Douaire*, 45, 47.

⁶⁹ Dauchy, *Douaire*; Robins, *Veuvage*, 159.

⁷⁰ Damen, *Charity*, 61-62.

⁷¹ Dauchy, *Douaire*, 62.

⁷² Koers: Van Camp, *Hainaut*, 18.

waarde', maar hoe hier in de praktijk mee werd omgegaan is onbekend.⁷³ Toen Jacoba in 1415 instemde met de overdracht van haar moeders Henegouwse douarie aan de heer van Audregnies refereerde zij aan de 6.000 frank die zij volgens het huwelijkscontract uit dit graafschap moest ontvangen.⁷⁴ Of dit ook later nog gebeurde is onbekend.

Uit het voorgaande blijkt dat het inkomen van Margaretha van Bourgondië van dezelfde orde was als dat van de hertoginnen van Bourgondië. In vergelijking hiermee was het zelfs aan de hoge kant (Tabel 8.3). Dat Margaretha's inkomsten hoger waren dan die van Isabella van Portugal in haar laatste levensjaren hangt wellicht samen met het feit dat Isabella afstand had genomen van de pracht en praal van het Bourgondische hof. Maar het is ook mogelijk dat Isabella's werkelijke inkomsten hoger waren, aangezien zij zich zoals gezegd ook aan de bureaucratie van de Bourgondische Rekenkamer grotendeels had onttrokken. Enkele decennia later waren de inkomsten van Margaretha van York vergelijkbaar met die van Margaretha van Bourgondië in 1434. Afgaande op de beschikbare gegevens was het inkomen van deze drie vorstelijke weduwen van een vergelijkbaar niveau.

Hiervoor is geconcludeerd dat Margaretha's weduwenpensioen beslag legde op bijna 40% van de vorstelijke domeininkomsten uit de graafschappen Henegouwen, Holland en Zeeland. De domeininkomsten van de hertog van Bourgondië uit al zijn vorstendommen bij elkaar waren uiteraard aanzienlijk hoger. Gemiddeld kostte elk van de hier besproken douarieën hem circa 5% van zijn domeininkomsten (Tabel 8.3).

	Huwelijk	Toegezegde douarie	Weduwschap (vanaf)	Inkomsten als weduwe (lb/jaar)	Vorstelijke domeininkomsten (lb/jaar)	Relatieve omvang douarie (%)
Margaretha van Bourgondië	1385	12.000 Franse franken	1417	21.000	54.000 ⁷⁵	38
Isabella van Portugal	1430	77.000 gouden schilden	1467	15.000	316.000 ⁷⁶	5
Margaretha van York	1468	20.000 lb	1477	20.000	450.000 ⁷⁷	4

Tabel 8.3: Geschatte inkomsten van drie vorstelijke weduwen in relatie tot totale vorstelijke domeininkomsten.

⁷³ 'douze mille francs par an ou autre monnoie a la value' (Bos-Rops e.a., *Holland bestuurd*, nr. 38, 39, p. 145).

⁷⁴ Devillers, *Cartulaire IV*, 43.

⁷⁵ Vorstelijke domeininkomsten uit Henegouwen, Holland en Zeeland in 1445, exclusief bedden (Arnould, *Estimation*, 214).

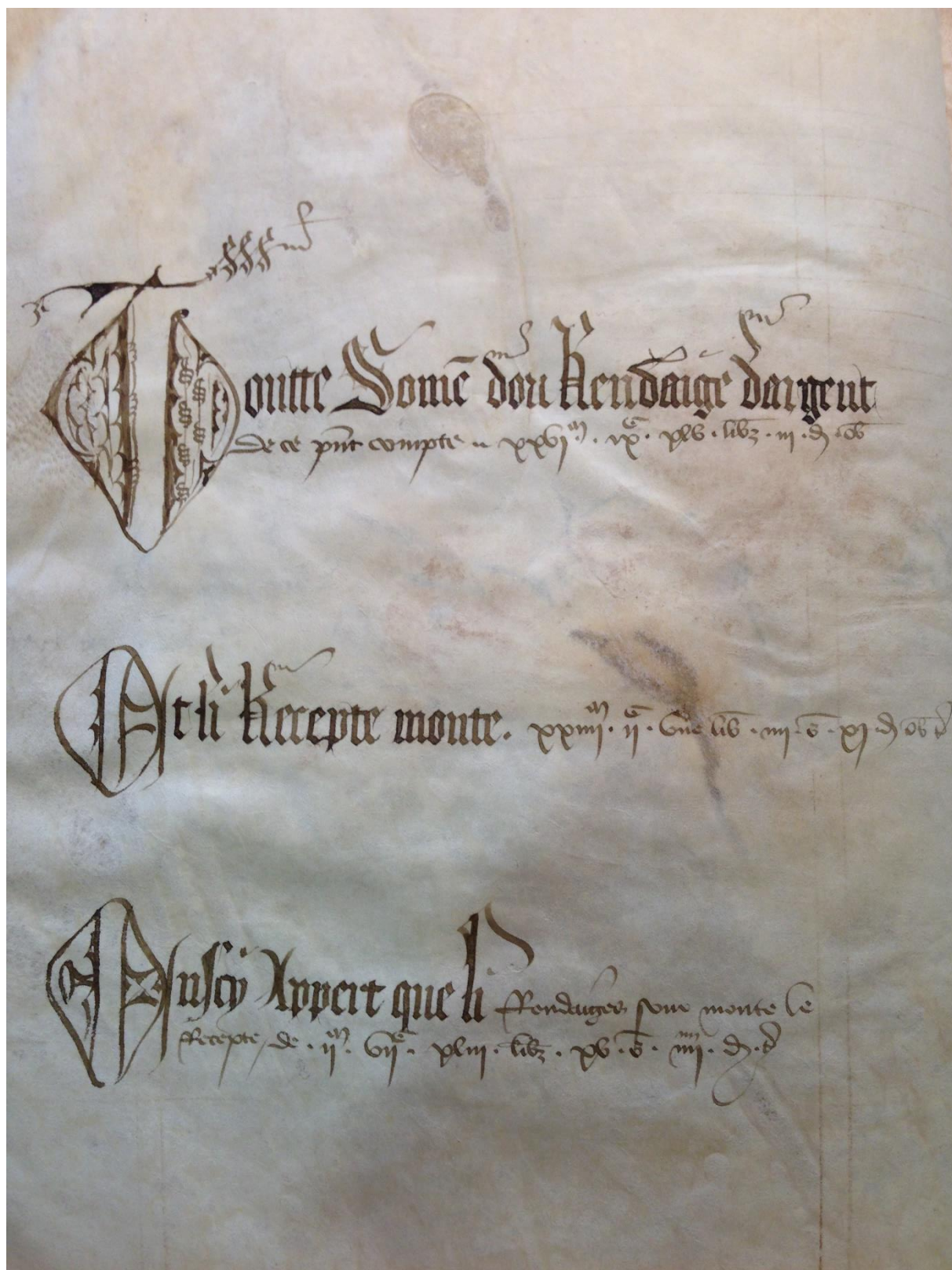
⁷⁶ Bruto domeininkomsten van Filips de Goede in 1445, uit al zijn vorstendommen, exclusief bedden (Arnould, *Estimation*, 214).

⁷⁷ *Idem*, voor de periode 1468-1473 (Stein, *Staten*, 255).

Conclusie

De inkomsten uit haar douarie verschaften Margaretha van Bourgondië in theorie de mogelijkheid om autonoom te handelen, maar werkelijk onafhankelijk was zij niet. Inkomsten uit een douarie waren afhankelijk van een goede verstandhouding met de regerende vorst. Bij een conflict kon deze financiële druk uitoefenen, door beslag te leggen op domeinen of door het tegenhouden van de betaling van jaargelden. Jan van Beieren, Jan van Brabant en Filips de Goede schrokken er niet voor terug om dit te doen wanneer Margaretha niet aan de leiband van hun politiek liep.

Met name voor het Hollandse jaargeld geldt dat het niet of slechts gedeeltelijk uitbetalen daarvan in bepaalde perioden niet alleen aan politieke onwil kan worden toegeschreven. Margaretha's douarie legde beslag op bijna 40% van de vorstelijke domeininkomsten uit de graafschappen Henegouwen, Holland en Zeeland. Dit suggereert een relatie met de traditionele omvang van een middeleeuwse douarie, die vaak een omvang had van een derde tot de helft van het bezit van de echtgenoot, maar in het huwelijkscontract of andere stukken werd hieraan niet gerefereerd. Vermoedelijk is er eerder een relatie met de inkomsten van andere vorstelijke weduwen, zoals die van twee hertoginnen uit haar Bourgondische dynastie van herkomst, die in absolute zin van een vergelijkbaar niveau waren. Voor de graaf van Henegouwen-Holland legde dit beslag op een veel groter deel van zijn inkomsten dan voor de hertog van Bourgondië. Een conclusie kan dan ook zijn dat Margaretha van Bourgondië in financieel opzicht beneden haar stand is getrouwd. De douarie die zij als dochter van de Bourgondische hertog kreeg toegezegd vormde voor de graafschappen van haar echtgenoot een zware belasting. In bredere zin bevestigt dit de constatering dat, althans in de Nederlanden, een vorstelijke levensstijl in de late middeleeuwen niet meer kon worden gefinancierd uit de traditionele vorstelijke inkomstenbronnen, de domeinen.

Afbeelding 8.2: Som van de generale ontvangst. Uit de rekening van de generaal rentmeester van Margaretha's Henegouwse douarie, Piérart le Fèvre, over 1425 (ADN, B 7983, f 56v).